

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE *entuzjaści
edukacji*

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

*Uwarunkowania
Decyzji
Edukacyjnych*

UWARUNKOWANIA DECYZJI EDUKACYJNYCH

PROPONOWANY MODEL BADAWCZY

Materiał opracowany przez zespół ekspertów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie na zlecenie Instytutu Badań Edukacyjnych w ramach realizowanego projektu systemowego pod nazwą „Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego” współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki

Warszawa, 2014

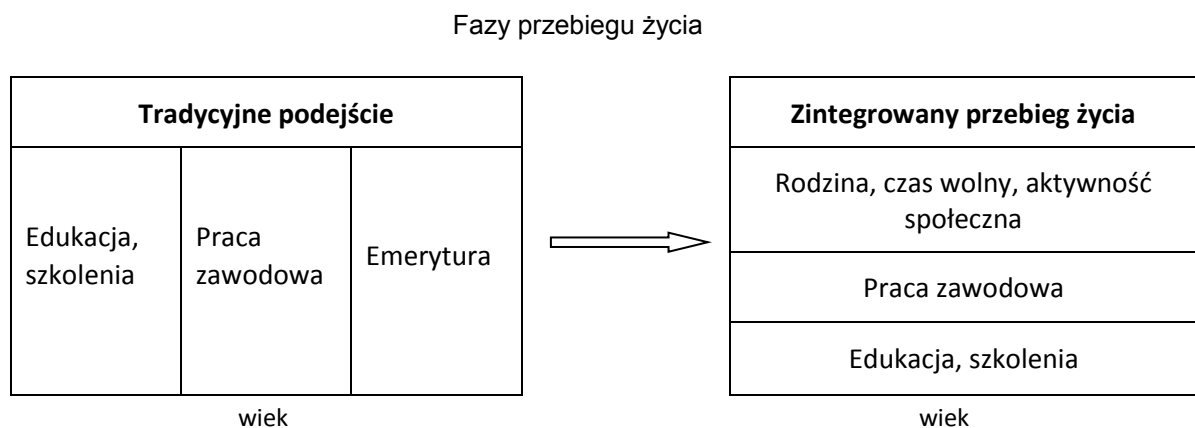
Spis Treści

Wprowadzenie	3
1. Cel projektu i podejście badawcze.....	5
2. Metoda zintegrowania dwóch badań panelowych	10
3. Zakres zebranych danych.....	10
Literatura:	13

Wprowadzenie

Idea uczenia się przez całe życie (*life-long learning – LLL*) wyznacza nowe podejście do badania uwarunkowań rozwoju kapitału ludzkiego¹, zarówno w wymiarze indywidualnym jak i w skali makro. Spojrzenie na proces formowania się tego kapitału z perspektywy indywidualnej aktywności edukacyjnej, realizowanej w różnych formach przez całe życie, sprawia, że - nawiązując do koncepcji przebiegu życia – nie można przypisywać jej do określonego etapu życia. Należy ująć ją jako **aktywność równoległą** względem innych aktywności jednostki, tj. rodzinnej, zawodowej i migracyjnej. Inspiracją tego podejścia jest propozycja G.Reday-Mulvey (2005), postulująca zmianę sposobu ujmowania aktywności związanych z edukacją, pracą i przejściem na emeryturę w przebiegu życia jednostki w kontekście aktywnego starzenia się. Istotą tej propozycji jest odejście od ścisłego przypisania aktywności w rozważanych obszarach do kolejnych faz przebiegu życia i traktowanie ich jako zachodzących równoległe, co oznacza konieczność rozpatrywania ich we wzajemnym powiązaniu (schemat 1).

Schemat 1. Aktywne starzenie się – zintegrowany przebieg życia

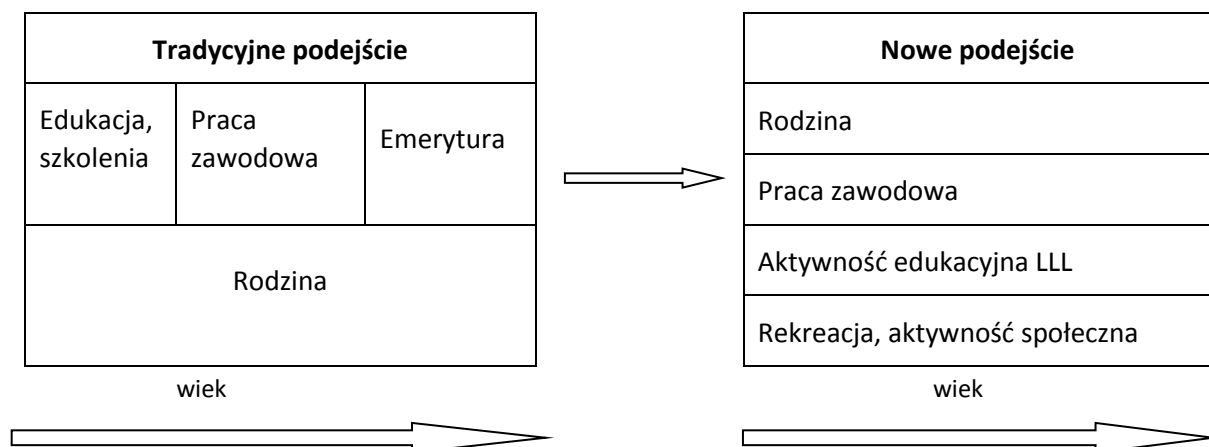

Źródło: G. Reday-Mulvey (2005), *Working beyond 60. Key Policies and Practices in Europe*, Palgrave Macmillan, London.

W projekcie koncepcję G. Reday-Mulvey wykorzystano, by ukazać, jak zmienia się rola edukacji w przebiegu życia w nawiązaniu do idei uczenia się przez całe życie. W myśl tych założeń aktywność edukacyjna jest traktowana jako współwystępująca z aktywnością jednostki w innych obszarach jej życia. Podejście badawcze oparte na modyfikacji tej koncepcji przedstawia schemat 2.

¹ Kapitał ten rozumiany jest jako wiedza, umiejętności i kompetencje oraz inne atrybuty ucieleśnione w osobach, które pozytywnie wpływają na tworzenie indywidualnego, społecznego i gospodarczego dobrobytu (OECD, 2001, s.18, 65).

Schemat 2. Rola edukacji w przebiegu życia – od tradycyjnego do nowego podejścia

Źródło: propozycja własna na podstawie schematu G.Reday-Mulvey, 2005.

O ile ujmowanie równoległe aktywności społecznej, zawodowej, rodzinnej i edukacji nie budzi wątpliwości, to wyjaśnienia wymaga uwzględnienie rekreacji. Takie ujęcie wynika z dwóch przesłanek. Po pierwsze, konieczność łączenia edukacji z pracą i życiem rodzinnym zwiększyła znaczenie czasu wolnego. Po drugie zaś, sposób wykorzystania czasu wolnego wpływa na stan zdrowia jednostek, a w konsekwencji na poziom kapitału ludzkiego, którego składową jest zdrowie. Z tych względów rekreacja stanowi ważny czynnik formowania się kapitału ludzkiego.

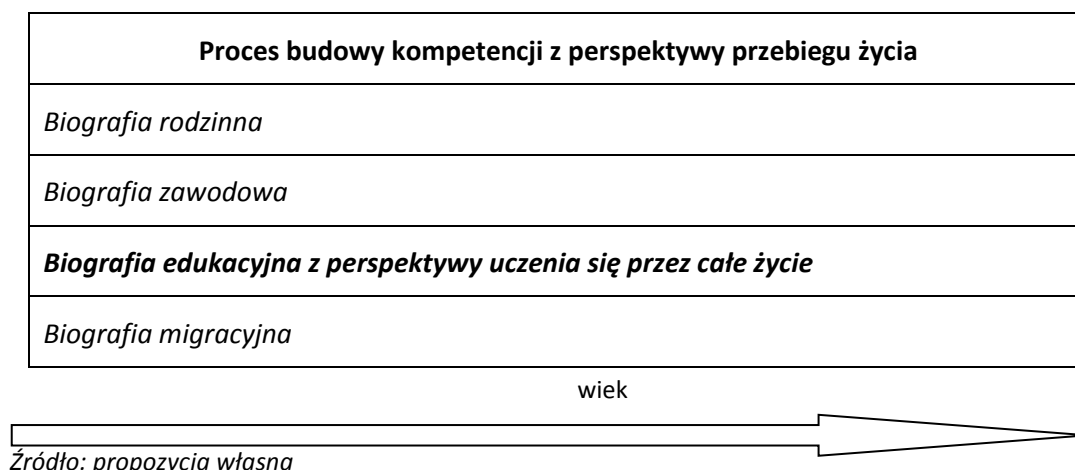
Założenie o uczeniu się przez całe życie modyfikuje sposób myślenia o procesie uczenia się w ogóle i w konsekwencji o sposobie prowadzenia badań empirycznych w tym obszarze. W pierwszej kolejności chodzi o zrozumienie i uznanie, że uczenie się jest procesem, w którym edukacja dzieci i młodzieży jest tylko początkowym etapem, po którym muszą nastąpić etapy kolejne. Pojawia się zatem konieczność łączenia aktywności edukacyjnej z innymi rodzajami aktywności realizowanymi w okresie dorosłego życia. Takie ujęcie procesu uczenia się musi znaleźć odzwierciedlenie w konceptualizacji procesu uczenia się przez całe życie zarówno w mikroskali jak i na poziomie makro. Z kolei w odniesieniu do badań empirycznych prowadzonych na poziomie mikro oznacza to - po pierwsze - konieczność korzystania z danych wzdłużnych, a więc danych pozyskiwanych z badań retrospektywnych lub panelowych, umożliwiających dokonywanie obserwacji życia jednostek w dłuższym okresie. Po drugie, założenie o uczeniu się przez całe życie implikuje uwzględnienie wzajemnych powiązań między rozpatrywanymi aktywnościami w przebiegu życia jednostki, których intensywność i formy mogą zmieniać się wraz z wiekiem, czyli w kolejnych fazach przebiegu jej życia. Po trzecie, aktywność edukacyjna jednostki w okresie dzieciństwa i młodości jest silnie uwarunkowana decyzjami rodziców. Ujęcie jej z perspektywy przebiegu życia narzuca konieczność uwzględnienia intergeneracyjnych powiązań. To z kolei stanowi przesłankę dla rozpatrywania jednostek jako członków mikrostruktur, jakimi są gospodarstwa domowe, czyli struktur utworzonych przez jednostki wspólnie zamieszkujące i wspólnie utrzymujące się. Innymi słowy, decyzje dotyczące aktywności edukacyjnej w dowolnej formie, zarówno decyzje własne jak i w odniesieniu do innych osób w gospodarstwie domowym, są badane na poziomie gospodarstwa domowego przy uwzględnieniu powiązań między jego członkami. Stąd wynika postulat wyboru gospodarstwa domowego jako obiektu badania oraz ludności w gospodarstwach domowych jako populacji badanej. Taki wybór umożliwi badanie procesu uczenia się przez całe życie członków gospodarstwa, biorąc pod uwagę ograniczenia ich decyzji edukacyjnych, a także ich aspiracje własne i w odniesieniu do innych osób w gospodarstwie, a także zasoby gospodarstwa.

1. Cel projektu i podejście badawcze

W projekcie założono, że proces uczenia się przez całe życie prowadzi do rozwoju kapitału ludzkiego, który ujawnia się – między innymi - w poziomie posiadanej wiedzy oraz w umiejętnościach kognitywnych populacji, a także innych umiejętnościach niezbędnych dla rozwoju osobistego, zawodowego i społecznego. Te szeroko pojmowane umiejętności określane są jako kompetencje kluczowe dla funkcjonowania w gospodarce opartej na wiedzy oraz w społeczeństwie wiedzy². Rozwój kapitału ludzkiego jest rozpatrywany z punktu widzenia procesu budowy kompetencji.

Celem projektu jest badanie procesu budowy kompetencji w polskim społeczeństwie. Proces ten jest rozpatrywany poprzez decyzje podejmowane na poziomie gospodarstwa domowego z perspektywy łączenia przez członków tych gospodarstw różnych aktywności życiowych w przebiegu ich życia. Aktywność życiową każdego z członków gospodarstwa domowego ujęto jako ścieżkę/biografię. Główny wątek badawczy w projekcie stanowi ścieżka/biografia edukacyjna poszczególnych członków gospodarstwa domowego rozpatrywana niezależnie oraz we wzajemnych powiązaniach z biografią zawodową i biografią rodzinną. Ze względu na to, że rozważane biografie mogą wiązać się w przebiegu życia ze zmianą miejsca pobytu jednostek, do proponowanych rozważań włączono także biografie migracyjne. Ogólne ramy koncepcyjne przedstawia schemat 3.

Schemat 3. Ramy koncepcyjne badania procesu budowy kompetencji Polaków

Spojrzenie na rozwój kapitału ludzkiego poprzez proces budowy kompetencji pociąga za sobą konieczność uwzględnienia następujących zagadnień w badaniach uwarunkowań decyzji edukacyjnych:

- znaczenie kształcenia formalnego jako składnika procesu budowy kompetencji na różnych etapach życia, w szczególności w okresie dzieciństwa i młodości oraz znaczenie kształcenia

² W literaturze wyróżnia się następujące kompetencje: porozumiewanie się w języku ojczystym, porozumiewanie się w języku obcym, kompetencje matematyczne, podstawowe kompetencje techniczne, kompetencje informatyczne, umiejętność uczenia się, kompetencje społeczne i obywatelskie, inicjatywność i przedsiębiorczość, świadomość i ekspresja kulturalna (por. np. DG Edukacja i Kultura, 2007).

formalnego i nieformalnego jako składnika procesu budowy kompetencji na różnych etapach życia, w szczególności w wieku dojrzałym i starszym;

- rola rynku pracy w wyborach dotyczących aktywności edukacyjnej na różnych etapach biografii edukacyjnej i znaczenie miejsca pracy w rozwoju kompetencji;
- znaczenie środowiska rodzinnego w kształtowaniu postaw wobec uczenia się przez całe życie.

W badaniu przebiegu biografii edukacyjnych Polaków, zrealizowanym w ramach projektu, zagadnienia te wyznaczyły wymiary analizy uwarunkowań decyzji edukacyjnych.

Ponadto, ze względu na to, że decyzje edukacyjne mogą wpływać na przebieg biografii rodzinnej i zawodowej osób je podejmujących, zaproponowano badanie **wzajemnych współzależności** między tymi aktywnościami. W szczególności ważne jest rozpoznanie, w jakim stopniu konieczność uczenia się przez całe życie, jak i przekonanie o znaczeniu inwestowania w kapitał ludzki dzieci, wpływają na wybory młodych osób dotyczące prokreacji i w konsekwencji na demograficzny wymiar kapitału ludzkiego w skali całego kraju. Oznacza to zwrócenie uwagi na fakt, że kapitał ludzki na poziomie zagregowanym (makro) tworzy populacja o określonych cechach. Jego zmiany zależą zatem nie tylko od zmian wynikających z procesu uczenia się przez całe życie członków populacji, ale też od wielkości populacji i jej struktury wieku. Wpływ struktury wieku na poziom kapitału ludzkiego sprawia, że w rozważaniach o rozwoju kapitału coraz częściej zwraca się uwagę na jego demograficzny wymiar (tzn. liczbę ludności i jej strukturę wieku) i wpływ tego wymiaru na zakres zmian jakościowych, związanych z poziomem kompetencji kolejnych generacji, oraz na poziom kapitału ludzkiego w ogóle, mierzony w skali całego kraju (np. Lee i Mason, 2008, Stonawski, 2010)³.

W **koncepcji badań uwarunkowań decyzji edukacyjnych**, zaproponowanej przez ekspertów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, skorzystano z dwóch rozwiązań konceptualnych. Po pierwsze, nawiązano do pojęcia kapitału intelektualnego (por. np. Węziak-Białowolska, 2010). Zaproponowano, by proces rozwoju kapitału ludzkiego był rozpatrywany z perspektywy poszczególnych pokoleń oraz uwzględniał relacje kapitału ludzkiego poszczególnych grup pokoleniowych z pozostałymi składowymi kapitału intelektualnego tj. kapitału społecznego, kapitału strukturalnego i kapitału relacyjnego. Ogólny model konceptualny kapitału intelektualnego prezentuje schemat 4, w którym:

- **kapitał społeczny** jest rozumiany jako zestaw norm społecznych, prawnych oraz wartości podzielanych przez społeczeństwo, a także zwyczajów kształtujących relacje społeczne i ekonomiczne (Schuller, 2000),

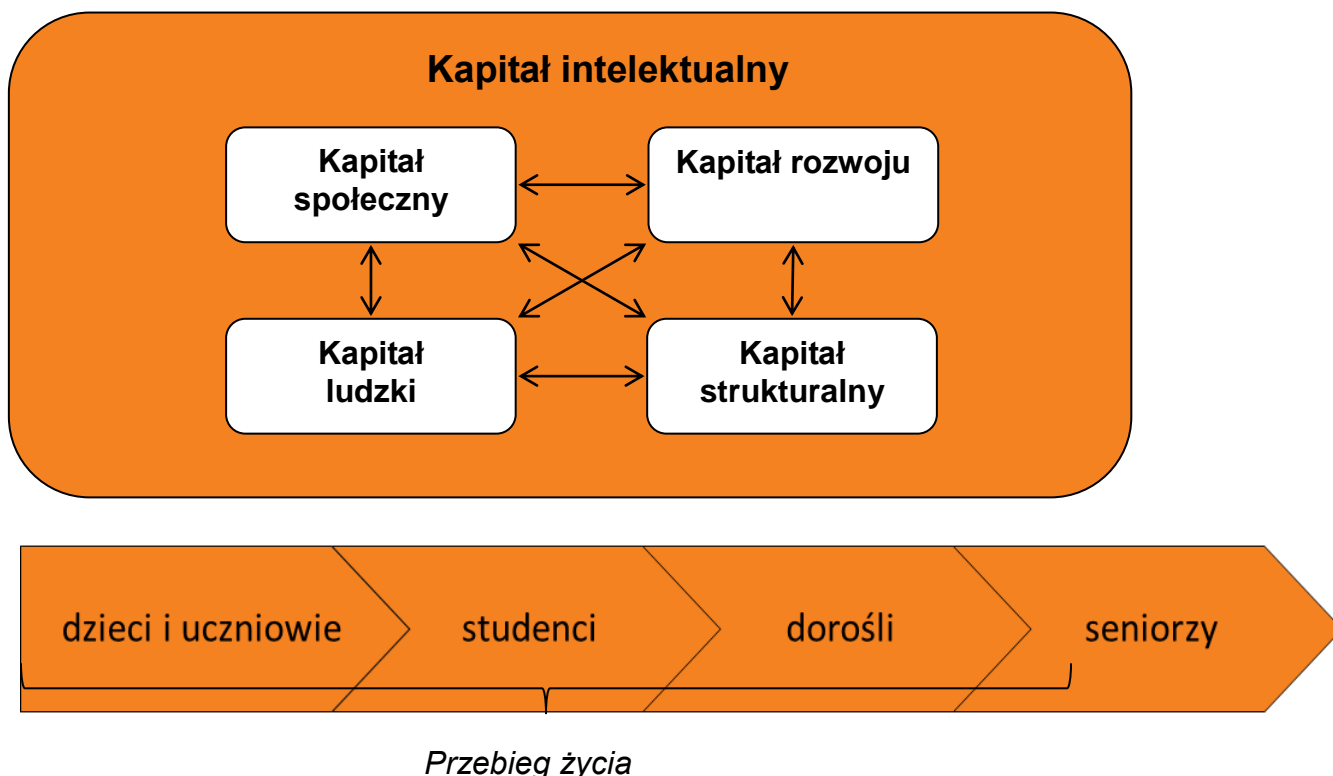
- **kapitał ludzki** obejmuje wiedzę, umiejętności i zdolności jakie posiadają członkowie społeczeństwa, a także postawy, takie jak przedsiębiorczość, innowacyjność oraz orientacja na rozwój osobisty (OECD, 2001),

³ M. Stonawski (2010) pokazał, iż mimo znacznej poprawy poziomu wykształcenia i stanu zdrowia Polaków kapitał ludzki w skali całej populacji ulegnie zmniejszeniu po 2030 r. ze względu na znaczące zmniejszenie się liczby ludności w wieku produkcyjnym i starzenie się potencjalnych zasobów pracy. Podkreśla to nie tylko rangę uczenia się przez całe życie (*life-long learning – LLL*) jako stymulanty rozwoju kapitału ludzkiego. Sprawia także, że decyzje prokreacyjne powinny być także włączone do badań nad tworzeniem i rozwojem kapitału ludzkiego, bowiem determinują wielkość populacji i jej strukturę wieku, stanowiące o fizycznym (ilościowym) wymiarze kapitału ludzkiego.

- **kapitał rozwoju** jest rozumiany jako zdolność do tworzenia i wykorzystywania innowacji (Bontis, 2004),

- **kapitał strukturalny** obejmuje infrastrukturę społeczną i techniczną, która zapewnia dostęp do kształcenia oraz określa warunki życia i pracy w kraju (Węziak, 2010).

Schemat 4. Ogólny model kapitału intelektualnego a budowa kompetencji w przebiegu życia

Źródło: propozycja własna na podstawie Węziak-Białowska (2010)

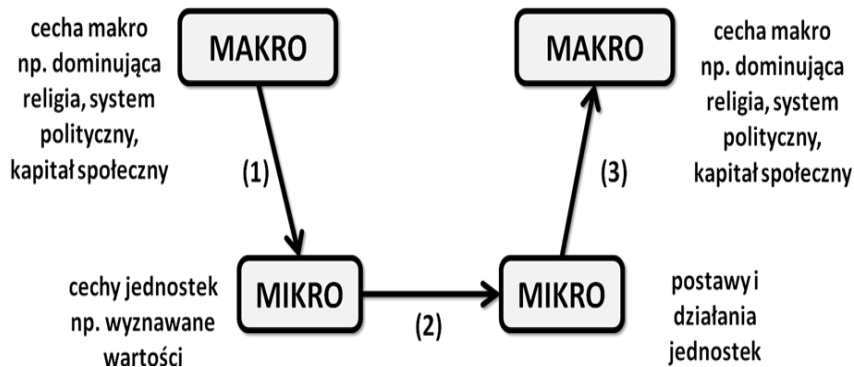
Konsekwencją przyjętego rozwiązania jest konieczność uwzględnienia powiązań pomiędzy uwarunkowaniami na poziomie makro, rozumianym jako poziom ogólnopolski i mezo, rozumianym jako poziom regionalny, a decyzjami podejmowanymi na poziomie mikro przez członków gospodarstw domowych.

Po drugie, sięgnięto do koncepcji J. Colemana (1990), dotyczącej sposobu ujmowania powiązań między poziomem makro i decyzjami na poziomie mikro, czyli na poziomie gospodarstw domowych. Zgodnie z tym podejściem, z jednej strony jednostki są motywowane do określonych działań przez to, jak postrzegają kontekst instytucjonalny właściwy dla poziomu makro, a część ich kapitału ludzkiego jest skutkiem ubocznym aktywności niezwiązanych bezpośrednio z edukacją. Z drugiej strony, mamy do czynienia z ciągłą ewolucją zasad działania instytucji, która jest częściowo planowa, a częściowo jest wynikiem zmian będących pochodną wielu wyborów indywidualnych. W tym kontekście, bieżące decyzje podejmowane w gospodarstwach domowych warunkują to, jak poszczególne rodzaje kapitału intelektualnego będą rozwijać się w przyszłości. Podejście tych wzajemnych zależności ilustruje tzw. „wanna Colemana” przedstawiona na schemacie 5.

Schemat 5. Powiązania między poziomem mikro a poziomem makro (tzw. wanna (łódź) Colemana)

Źródło: opracowanie własne

Zaproponowane podejście do badania procesu budowy kompetencji w społeczeństwie polskim oraz

jego uwarunkowań pozwala na wyodrębnienie głównych obszarów badawczych. Należą do nich:

- przebieg procesu rozwoju kompetencji, zróżnicowanego według grup społeczno-ekonomicznych i w wymiarze regionalnym;
- rozpoznanie zasadniczych determinant procesu rozwoju kompetencji, a zwłaszcza jego barier zarówno w ujęciu makro, jak i na poziomie gospodarstwa domowego;
- występowanie konfliktu czasu i zasobów między rozwojem własnym i rozwojem kompetencji dzieci;
- wpływ rozwoju kompetencji na biografię zawodową, ze szczególnym uwzględnieniem wejścia na rynek pracy i wyjścia z tego rynku;
- postawy wobec konieczności kształcenia się przez całe życie i ich wpływ na decyzje edukacyjne.

W ramach tych obszarów badawczych wyodrębniono zadania badawcze, które można ująć w dwóch grupach. Pierwsza grupa skupia się na **wewnętrznych uwarunkowaniach** decyzji edukacyjnych podejmowanych przez członków gospodarstw domowych w powiązaniu z biografiami zawodowymi i rodzinnymi, a druga grupa kładzie nacisk na **zewnętrzne uwarunkowania** tych decyzji. (Tabela 1).

Tabela 1. Powiązania między zadaniami badawczymi a rodzajem uwarunkowań

Wewnętrzne uwarunkowania decyzji edukacyjnych gospodarstw domowych w powiązaniu z biografiami zawodowymi i rodzinnymi:			Główna perspektywa badawcza – poziom gospodarstwa domowego (mikro)
1. Kształtowanie się ścieżek edukacyjnych członków gospodarstwa domowego: uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne. Typologia ścieżek edukacyjnych	2. Zamierzenia edukacyjne a realizacja ścieżek edukacyjnych – czynniki stymulujące i ograniczające aktywność edukacyjną w przebiegu życia, w tym powiązania między zachowaniami dotyczącymi rodziny i wyborami edukacyjnymi		
3. Współzależności między przebiegiem edukacji i aktywności zawodowej – typy ścieżek edukacyjnych a przebieg pracy zawodowej	4. Wewnątrz i międzypokoleniowe zależności kształtowania kapitału ludzkiego w gospodarstwach domowych	5. Formy aktywności edukacyjnej, koszty aktywności, w tym koszty alternatywne. Oszacowanie poziomu i różnicowania prywatnych wydatków na edukację formalną i pozaformalną	
Zewnętrzne uwarunkowania decyzji edukacyjnych gospodarstw domowych:			Główna perspektywa badawcza – poziom makro
6. Główne źródła deficytu kapitału ludzkiego w wymiarze mikro i makro, w ujęciu regionalnym oraz grup gospodarstw domowych			
7. Współzależności między wykluczeniem społecznym a edukacją			
8. Wpływ krajowej i lokalnej polityki edukacyjnej na decyzje edukacyjne			
9. Symulacyjna analiza skutków zmian polityki finansowania w systemie edukacyjnym dla decyzji edukacyjnych gospodarstw domowych			
10. Systemy finansowania edukacji - przejście od finansowania publiczno-prywatnego edukacji do mieszanych źródeł finansowania			
11. Uwarunkowania zachowań gospodarstw domowych w kontekście polityki lokalnej: wpływ czynników lokalnych na zachowanie gospodarstw domowych			

Źródło: opracowanie własne

Zaproponowana koncepcja badań narzuca konieczność sięgnięcia po ściśle określone rozwiązania w badaniu empirycznym. Ze względu na konieczność pozyskania danych wzdlużnych dotyczących biografii poszczególnych członków gospodarstw domowych konieczne jest przeprowadzenie badań o charakterze retrospektywnym. Zaproponowano badanie panelowe, w którym obok **podejścia retrospektywnego** zaproponowano podejście **prospektywne**. Pierwsze służy odtworzeniu przebiegu procesu budowania kompetencji osób dorosłych i ich dzieci oraz pozyskaniu informacji o biografiiach rodzinnych, zawodowych i migracyjnych. Podejście prospektywne dotyczy zaś dalszych zamierzeń edukacyjnych dotyczących członków gospodarstwa domowego, przy czym nacisk położono na rozpoznanie czynników warunkujących zamierzenia, których realizacja zostanie zweryfikowana w kolejnych rundach badania.

Skorzystanie w zaproponowanym podejściu z koncepcji kapitału intelektualnego implikuje konieczność uwzględnienia wymiaru przestrzennego badań, w szczególności wymiaru regionalnego i lokalnego. Uczyniono to poprzez odpowiednią organizację badań empirycznych – badania ogólnokrajowego reprezentatywnego na poziomie ogólnopolskim i wojewódzkim oraz badania w wybranych powiatach (wymiar lokalny).

2. Metoda zintegrowania dwóch badań panelowych

Ramy konceptualne zaplanowanego zintegrowanego podejścia badawczego tworzy koncepcja kapitału intelektualnego, zaś jego operacjonalizacja polega na przeprowadzeniu wzajemnie powiązanych dwóch badań panelowych gospodarstw domowych:

- (I) badania na poziomie kraju i województw, czyli NUTS 2
- (II) badania na poziomie powiatów, czyli NUTS 4 w wybranych powiatach.

Zgodnie z założeniami badanie na poziomie ogólnopolskim i regionalnym jest realizowane niezależnie od badania na poziomie lokalnym mimo tego, że są one merytorycznie powiązane. Odrębnie zostały wylosowane próby badawcze, lecz dla obu badań zostały opracowane wspólne, wielomodułowe kwestionariusze. Integracja tych dwóch badań polega na zapewnieniu:

- wspólnych narzędzi badawczych,
- zintegrowania sposobu doboru próby, metody estymacji parametrów i metody oceny precyzji estymacji,
- tej samej metodyki badania (wspólna sieć ankierska, te same procedury rekrutacyjne oraz kontroli jakości),
- analizy wyników badania wykorzystującej oba badania dla prezentacji spójnych wyników, w tym wykorzystania wyników badania I do wnioskowania za pomocą metody estymacji małych obszarów (*small area estimation*) o wielkościach wskaźników dla powiatów nieobjętych badaniem na szczeblu lokalnym w oparciu o wyniki badania II. Ten sam czas prowadzenia badania oraz wspólne narzędzia badawcze będą dawały możliwość pogłębionego wnioskowania na poziomie lokalnym, przez wykorzystanie w analizach połączonych dwóch zbiorów danych.

Zintegrowane wnioskowanie na podstawie wyników badania lokalnego oraz wyników badania na poziomie ogólnopolskim i danych z innych badań reprezentacyjnych i rejestrów, stwarza możliwość przenoszenia wniosków z powiatów i gmin badanych na powiaty i gminy niepodlegające badaniu o podobnych charakterystykach. Poza wszechstronnymi możliwościami analitycznymi, taka integracja pozwoli w przyszłości na włączenie badania zrealizowanego w ramach projektu do systemu statystyki publicznej.

3. Zakres zebranych danych

Wykorzystując panelowy charakter badania wypracowano zestaw kwestionariuszy modułowych, co pozwala zrealizować szeroki zakres projektu, przy jednoczesnym zachowaniu standardów dotyczących metodyki. Zestaw kwestionariuszy składa się z modułu podstawowego (badanie dokonywane w obu rundach) oraz modułów dodatkowych, stosowanych w wybranych rundach. Zastosowanie modułu podstawowego, jednolitego dla wszystkich rund badania, pozwala na prowadzenie analiz wzdłużnych i uzyskanie informacji o dynamice zachowań edukacyjnych, w tym umożliwia weryfikację tego, na ile plany w zakresie edukacji są realizowane w przyszłości oraz co warunkuje przebieg tych zdarzeń.

W pierwszej rundzie badania moduł dodatkowy obejmuje zestaw pytań retrospektywnych, które pozwalają udokumentować indywidualne historie rodzinne, edukacyjne, zawodowe i migracyjne. W szczególności moduł pierwszy umożliwia rozpoznanie:

- biografii edukacyjnej: ścieżka edukacji formalnej, zajęcia dodatkowe, praktyki, doksztalcanie się, przebieg procesu decyzyjnego na każdym etapie kształcenia (kryteria wyboru, uczestnicy procesów decyzyjnych);
- biografii rodzinnej: rodzina pochodzenia i jej postawy wobec edukacji, związki zawarte i rozwiązane, potomstwo, stan rodzinny;
- biografii zawodowej: aktywność i bierność na rynku pracy, wykonywane zawody, charakterystyka miejsc pracy i warunków pracy, mobilność;
- biografii migracyjnej: kierunki i intensywność migrowania i jego uwarunkowania.

W drugiej rundzie badania moduł dodatkowy obejmuje zagadnienia, które pozwalają na rozpoznanie uwarunkowań lokalnych na indywidualne zachowania edukacyjne oraz koncentrują się na rozpoznaniu zakresu wykluczenia z edukacji. Moduł ten obejmuje również zagadnienia związane z kształtowaniem kapitału ludzkiego w gospodarstwach domowych. W szczególności możliwe jest rozpoznanie:

- wzorców wyniesionych z domu w zakresie łączenia obowiązków rodzinnych z pracą zawodową;
- umiejętności kształtowania własnej kariery;
- umiejętności łączenia życia prywatnego z karierą zawodową, edukacyjną i rodzinną;
- wykluczenia ekonomicznego;
- wykluczenia z edukacji w kontekście wykluczenia ekonomicznego;
- profilu psychograficznego członków gospodarstwa domowego w wieku 15-65 lat, w tym przedsiębiorczości, umiejętności posługiwania się technologiami informatycznymi;
- postaw w miejscu pracy: innowacyjność, rozwijanie umiejętności i kompetencji;
- historii zdarzeń kształtujących indywidualne ścieżki edukacyjne: uwarunkowania rodzinne, uwarunkowania środowiskowe, predyspozycje indywidualne;
- charakterystyki okolicy edukacyjnej, uwzględniającej dostępność instytucji edukacyjnych.

Badanie zarówno na poziomie ogólnopolskim i wojewódzkim jak i lokalnym obejmuje zebranie danych o gospodarstwach domowych jak i o osobach w wieku do 65 lat wchodzących w ich skład. Badanie na poziomie gospodarstwa domowego obejmuje identyfikację podstawowych cech gospodarstwa i jego członków. W szczególności rejestrowane są:

- skład gospodarstwa domowego oraz podstawowe cechy deskryptywne wszystkich jego członków;
- warunki mieszkaniowe i wyposażenie gospodarstwa domowego;
- sytuacja dochodowa oraz sposób gospodarowania zasobami w gospodarstwie domowym;
- wydatki w gospodarstwie domowym, w tym wydatki związane z kształceniem i doksztalcaniem;
- identyfikacja wykluczenia społecznego oraz zagrożenia wykluczeniem;
- okolica edukacyjna gospodarstwa domowego oraz obciążenie dojazdami w codziennym funkcjonowaniu.

Odrębny blok zagadnień obejmuje dane dotyczące dzieci w wieku do 15 lat. W szczególności dotyczą one takich zagadnień jak:

- kształcenie formalne: wiedza o możliwościach wyboru instytucji edukacyjnej, wybór instytucji edukacyjnej, kryteria wyboru, finansowanie edukacji, pomoc socjalna, lokalizacja i dojazdy, zorganizowanie opieki nad dzieckiem poza szkołą, dodatkowe instytucje edukacyjne, powody zmiany szkoły, powody przerw w nauce i przyczyny powrotu do kształcenia, w przypadku braku kształcenia formalnego identyfikacja sposobu zorganizowania opieki nad dzieckiem;
- kształcenie pozaformalne: uwarunkowania i powody podnoszenia kwalifikacji, rodzaje zajęć dodatkowych i koszty z tym związane;
- uczenie nieformalne: forma i zaangażowanie osób, zainteresowanie opiekunów dziecka;
- ocena kształcenia ze względu na czas poświęcony nauce oraz ocena dokonanych wyborów;
- plany edukacyjne: analiza pożądanego i możliwego do osiągnięcia poziomu wykształcenia, identyfikacja przyczyn uniemożliwiających osiągnięcie pożądanego poziomu wykształcenia, planowany zawód, ocena osiągniętych wyników w nauce;
- praca zarobkowa dzieci;
- wydatki związane z kształceniem dzieci;
- postawy wobec edukacji dzieci.

Badanie na poziomie indywidualnym, dotyczące wszystkich członków gospodarstwa domowego w wieku 15-65 lat, obejmuje takie zagadnienia jak:

- edukację formalną: poziom, kryteria wyboru, tryb, sektor, źródła finansowania, lokalizację placówek względem miejsca zamieszkania, uwarunkowania procesu decyzyjnego, w tym uczestników procesu decyzyjnego i role przez nich odgrywane, kryteria wyboru, wiedza wykorzystywana przy wyborze;
- przerwy w edukacji: intensywność występowania, uwarunkowania przerwania i ponownego podjęcia nauki;
- kształcenie pozaformalne: intensywność i formy realizacji, potrzeba i możliwości podnoszenia kwalifikacji, uwarunkowania i motywy, bariery subiektywne i obiektywne aktywności edukacyjnej w tym wymiarze;
- uczenie nieformalne: typy, źródła, intensywność zachowań edukacyjnych w tym wymiarze, motywy, źródła wiedzy o możliwościach, transfery międzypokoleniowe, ocena efektów dokonanych wyborów, plany edukacyjne;
- oczekiwania i aspiracje w zakresie własnego kształcenia się a możliwości ich realizacji;
- ryzyko wykluczenia z edukacji i jego uwarunkowania: czynniki tworzące ryzyko wykluczenia i ich zmienność, typologia gospodarstw domowych i ich członków ze względu na ryzyko wykluczenia;
- postawy wobec edukacji: typy postaw, czynniki je warunkujące, wsparcie najbliższych;
- aspiracje zawodowe: lokalizacja na rynku pracy, aspiracje i możliwości realizacji kariery zawodowej, obciążenia czasem pracy wobec innych obowiązków, mobilność zawodowa;
- ryzyka na rynku pracy: utrata pracy, brak pracy, zmiany pracy, strategie postępowania.

Literatura:

Bontis, N., 2004, *National Intellectual Capital Index. A United nations initiative for the Arab region*, "Journal of Intellectual Capital", Vol. 5, No 1, 13-39.

Courgeau D., 1990, Migration, family, and career: A life course approach, w: P.B.Baltes, D.L. Featherman, R.M. Lerner (eds.), *Life-span development and behaviour*, Hillsdale. NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 219-255.

Courgeau D., E.Lelièvre, 1992, *Event history analysis in demography*, Oxford: Clarendon.

DG Edukacja i Kultura, 2007, *Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie. Europejskie Ramy Odniesienia*. Załącznik do zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie.

Lee R., A. Mason, 2008, *Fertility, human capital, and economic growth over demographic transition*, National Transfers Accounts Project, Working Paper WP08-02.

Mortimer J.T., M.J. Shanahan (ed.), 2003, *Handbook of the Life Course*. Springer.

OECD 2001, *The Well-being of Nations: the Role of Human and Social capital*, Paris.

Stonawski M., 2010, *Kapitał ludzki warunkach starzenia się ludności a wzrost gospodarczy*, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

Schuller T., 2000, *The Complementary Roles of Human and Social Capital*, International Symposium - The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-being <http://www.oecd.org/dataoecd/5/48/1825424.pdf>, stan na dzień 07.10.2007.

Węziak-Białowolska D., 2010, *Model kapitału intelektualnego regionu. Koncepcja pomiaru i jej zastosowanie*, Oficyna Wydawnicza SGH